

ZİRAATİMİZİN FAKİRLEŞMESİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Mehmet E. PALAMUT*

I. GİRİŞ

Bazı iktisatçılar, Colin CLARK ve Jean FOURASTIE, millet ekonomilerini üç sektöre ayırarak, bu sektörlerdeki nüfus kesafetini ve üretim oranlarını kaale almak suretiyle, o ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyleri ile iç bünyeleri hakkında birtakım genel sonuçlara ulaşmaya çalışmışlardır. Buna göre, ekonomi geliştikçe, "ilk sektör" olarak tavsif edilen tarım kesiminden sanayi ve hizmet sektörüne doğru tedrici bir nüfus kayması olacak ve ileri gelişmişlik aşamasında, küçük bir nüfus yüzdesi ile tarım kesimindeki üretim başarılabilirken, nüfusun büyük çoğunluğu sanayi ve hizmet kesimlerinde istihdam edilecektir. Hattâ Jean FOURASTIE'nin deyişiyle, gelişmemiş ülkelerin zirai kesimlerinde barınan bugünkü nüfus fazlası, 1995-2000 yıllarına doğru, "zirai medeniyet" ten "üçüncü sektör medeniyeti" ne kayacaktır¹.

Olaya Türkiye yönünden baktığımızda, son zamanlardaki veriler (indicateurs), tarım kesimindeki aktif nüfus oranının —yavaş da olsa— azaldığını, bu sektörün gerek GSMH ve gerekse toplam ihracat içindeki payının düştüğünü göstermektedir. Bununla beraber, tarımdaki bu gelişmeye bakarak sevinmemeliyiz. Zira bu, bünyevi ve olumlu bir değişimin değil; maalesef giderek artan bir fakirleşmenin yalın işaretidir.

II. ZİRAİ FAKİRLEŞMENİN SEBEPLERİ VE SAKINCALARI

a) Tarım:

Gerçekte zirai faaliyet, insanın tabiatla bizzat tabiatla boğuşması demek olup, büyükbaş hayvancılıktan ipekböcekçiliğine, asırlık kestane ve ceviz ağaçlarından burcu burcu nikotin kokan ve en az altı aylık özenli çalışmayı gerektiren tütün üretimine kadar uzanan tarla, bağ, bahçe, sera, ağıl, ahır, kovan, göl, deniz, nehir v.b. geniş alanlardaki ekonomik faaliyetleri kapsar. Bu yüzden, zor ve oldukça kirli bir didinmeyi gerektiren zirai faaliyeti kendilerine meslek edinilenler, hemen hemen dünyanın her yanında aşağılanmakta, ve hatta bunlardan erkekler, evlenmek için kadın bulmakta büyük güçlük çekmektedirler. Dolayısıyla evlenememe korkusu, Batı'da

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1 Jean FOURASTIE, "Le Grand Espoir du XXe Siecle", Ed. Gallimard, Paris-1968.

olduğu gibi bugün çoğu köylerimizdeki delikanlıları, "şehirlere göç" e zorlamakta, böylelikle hem kopulan ve hem de varılan yerlerin problemleri artmakta; gelenler de —yerinde bir tâbirle—, adetâ sürünmektedirler².

Bununla beraber hemen ekleyelim ki, çileli bahtına rağmen tarım, nice insanın birinci derecedeki ihtiyaçlarına cevap vermenin, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde diğer ekonomik kesimlerin fonksiyonlarına yardımcı olmanın haklı gurur ve övüncünü de daima sinesinde taşır. Aslı ve hayati önemine karşılık acaba bu sektör, sürekli beslediği toplumdan yeterli ilgiyi görüyor mu? Canını dişine takarak tabiatla yaptığı amansız boğuşmanın haklı muhassıslarını ekonomiden alıyor mu? Maalesef bütün bunlara olumlu cevap vermek mümkün değil!..

b) Zirai Fakirleşmenin Sebepleri:

Türk tarımı, yukarıda konu edilen sosyal "hor görme" ve "görülme" yetmiyormuş gibi, devamlı fakirleşmektedir. Bunun sebepleri değişik olup, şu başlıklar altında incelenebilir:

aa) Zirai Gelirin Belirsizliği:

Belirsizlik, kesin olarak çiftçilerin faaliyetleri sonucu bekledikleri geliri elde edip edemeyeceklerini kestirememeleridir. Bu tarımın genel niteliği olup, meydana gelmesindeki faktörlerin başında: Azalan verim kanunu, arz, talep, zaman, toprağın sınırlılığı, erozyon ve hava şartları gelmektedir. Dolayısıyla zirai gelir, anılan bu faktörlere bağımlı kalmakta; bunlar ise, beklenen gelirin çoğu zaman gerçekleşmesine engel olmaktadır³.

bb) Ekonominin Az gelişmişliği:

Bilindiği üzere gelişmişlik, fert başına düşen ekonomik bir gösterge olduğu kadar, bir toplumdaki müesseselerin dinamikleşme ve kafa yapılarında meydana gelen olumlu ufuk değişmesi vetiresiyle de yakından ilgilidir. Oysa gelişme yolundaki ülkelerin birdenbire atağa geçip kalkınmalarını sağlamaları pek mümkün değildir. Zira bu ülkelerdeki doğum oranının yüksekliği, adaletsiz mülkiyet dağılımı, eğitim düzeyinin düşüklüğü, an'anevi bağların güçlülüğü, geçimlik üretim, ferdi gelirin azlığı, aktif nüfus fazlası, irrasyonel işletme türleri, gelişmeye handicap oluşturmaktadırlar. Açıktır ki, bütün bu handicaplara, tarım sektörünün modern işletme ölçekleriyle çalışmasına, çağdaş teknolojiyi kullanmasına ve gerekli yatırımı yaparak yeterli ve verimli üretimde bulunmasına engeldir.

cc) Ticaret Hadlerindeki Aleyhe Gelişme:

Ticaret haddi, bir malın fiyatının başka bir mal fiyatına oranlanması suretiyle bulunan "ratio" dur. Zirai mallarla sınıai mallar arasında oluşturulan sözkonusu nisbi ilişki ise, sürekli azalan bir trend göstermektedir ki, bu da tarımın aleyhinedir. Açıklamaya bile gerek yoktur ki, zirai sektörün aleyhine gelişen bu durum, tarımın

2 Geniş bilgi için bkz.: Michel CEPEDA, "Agriculture, Secteur Domine", Economies et Societes Cahiers de L'I.S.E.A., Librairie Droz, t.V, No: 5, Mai-1971, Geneve; Gülten KAZGAN, "Tarım ve Gelişme", 2. B., İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul-1977.

3 Bkz.: Mehmet E. PALAMUT, "Tarım ve Vergileme", U.Ü. Yayınları, Bursa-1982.

devamlı fakirleşmesi ile özdeşdir⁴.

dd) Destekleme Alım Politikalarından Kaynaklanan Olumsuzluklar:

Destekleme alımı, devletin, zirai ürün fiyatlarını, arz ve talep kanunlarının sergilendiği serbest piyasanın insiyatifine bırakmayıp, piyasadaki alıcıların yanında yer alması, saptayıp ilân ettiği asgari fiyat üzerinden sözkonusu malları satınalmaya hazır olduğunu bildirmesidir. Hiç kuşkusuz, devleti böyle bir eyleme iten değişik nedenler vardır. Satarbaşı halinde bunları şu şekilde özetlemek mümkündür⁵:

1- Tarım ürünleri, insanoğlunun hayatiyetini idame ettirmesi bakımından oldukça önemlidir.

2- Yukarıda belirttiğimiz üzere, zirai faaliyet oldukça güç ve üstelik bu zor çabanın semeresini belirsizleştiren, tarıma münhasır bazı olumsuz faktörler vardır ki, kısmen de olsa devlet, piyasaya katılmakla bunları bertaraf etmek ister.

3- Siyasi ve sosyal nedenler, hükümet edenleri "düşük gelir grupları" (= orta-direk) lehine bazı kolektif kararlar almaya sevkeder ki, üstelik bu, sosyal içerikli çağdaş devlet anlayışının bir gereğidir.

4- Tarımın gelişmekte olan ülkeler için üstlendiği üç fonksiyonu (halkı besleme, kalkınmayı sürdürme, döviz girdisi sağlama) vardır ki, en az bunlar bile devleti, destekleme alımlarında bulunmaya sürükler⁶.

Tarımın destekleme alım politikalarıyla fakirleşmesine gelince bu, başlıca iki şekilde tezahür eder:

- Destekleme alım fiyatlarını düşük tutmak;
- Tarım ürünlerinin çoğunu destekleme alımları dışında bırakmak.

Konuya Türkiye yönünden baktığımızda, yukarıdaki her iki politikanın birlikte uygulandığına tanık olmaktadır. İlk olarak, devlet, çok mahdut türdeki mahsulün alımı için taban fiyat uygulamaktadır ki, bu türler 15-20'yi geçmez. Bunun dışında kalan ve büyük çoğunluğu oluşturulan mallar ise, tamamen "laissez faire" ve "laissez passer" kurallarının hâkim olduğu, insaf ve iz'andan yoksun bir piyasanın işlerlik şartlarına bırakılmıştır. Bunun içindir ki, bazı yıllarda patatesler tarlalarda çürümeye terk edilmekte —aksi halde, satarak elde edilecek meblâğla sökülme ve toplama masraflarını dahi karşılamak gayrimümkündür—; bazı yıllarda da, patates ve benzeri zirai ürünler, hem de döviz ödemek suretiyle, komşu ülkelerden getirilmeye çalışılmaktadır. İkincisi, mahdut nev'ide ürüne uygulanan taban fiyatın yeterli olmamasıdır. Bunun en güzel canlı misâllerini, geçtiğimiz aylarda pamuk ve tütün piyasalarında gördük. Çiftçi, Çukurova ve Ege'de perişan ve mağdur olmuştur. Bugün binlerce ton pamuk, müstahsilin elinde alıcı bekliyor. Başlıca sınav ürünü olan tütün, alıcı bulmamış ya da maliyetinin çok altında Tekel'e verilmiştir. Çünkü kamuca tesbit edilen fiyat, bir yıl evvelki reel fiyatın ancak düzeyinde kalmış, enflasyon ve girdiler-

4 İ.T.Ü. Öğretim üyelerinden Sayın Ertuğrul Tokdemir, kayda değer bir araştırmada, bu oranın 1/4 olduğu sonucuna varmaktadır. "Türkiye'de İç Ticaret Hadleri Üzerine", İ.T.Ü. Kütüphanesi Yay., İstanbul-1982.

5 Tefik PEKİN, "Tarımda Destekleme Politikası", T. 2. İ. Kongresi, C.V., D.P.T. Yayınları, Ankara-1981.

6 Robert BADOUIN, "L'Agriculture et l'Accession au Developpement", Ed. A. Pedone, Paris-1967.

deki (gübre, ilaç, mazot vb.) aşırı maliyet artışlarını dahi telâfi edememiştir. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, % 5'lik gelir vergisi stopajı ve destekleme alım bedellerinin taksitlendirilmiş bonolarla ödenmesi, çiftçinin zararını büyütmede ve onun gelecek yıllar için alacağı kararları ve projeksiyonları —büyük ölçüde— olumsuzla dönüştürmektedir. Aynı politika, Ege çiftçisinin başlıca gelir kaynağı olan tütünde de sergilenmiştir. Bu yıl devlet, başlıca zirai ihracat ürünlerimizden olan tütünün "extra" sına 710 lira tavan fiyat vermiş; bilâhare, kaliteye göre uyguladığı fiyatı 50 liraya kadar indirmiştir. Maliyetteki gerçek artışları bir yana bırakalım, büyük nutuklarla iradedilen tütündeki baş fiyat, bir önceki yıla göre ancak yüzde % 52'lik bir artışı simgelemektedir. Oysa enflasyon oranının % 55'lerde olduğu gözönüne getirilirse, birinci kalitede tütün yetiştiren çiftçi, en az % 3 civarında bir kayıba maruz kalmış, yâni fakirleşmiştir.

Bize göre, tütün üreticisinin fakirleşmesi ne 400 bin tona ulaşan stoklara ve ne de dış dünyada pazar arama güçlüklerine dayandırılabilir. Şayet böyle olsaydı, özel sektör Ege'de, Tekel'in 6-7 ay sonra ilân edeceği tavan fiyatı esas almak suretiyle, bunun üstünde 300 ile 1000 lira arasında değişen farklar vererek angajmana girmez ve birçok koçanı kapatmazdı. Zira, sözü edilen depolama ve dış pazarlama maliyeti, bu kesim için de mevcuttur. Bu satırların yazarı, birbuçuk ton gelen tütününü, yazın kendisine 1.450 lira teklif edildiği halde satmayıp devletine güvenen, kalabalık nüfuslu bir aile reisinin, 10 Şubat 1985'de Tekel'e 500 liradan vermek zorunda kaldığını yakinen görmüş, nice donlu ve karlı havalardaki çimlendirme ameliyesinden, bahardaki bir bir dikimine, sonra iki-üç kat çapalanmasına, bilâhare kızgın güneş altındaki yaprak yaprak toplanıp dizilmesine, kurutulmasına, istiflenmesine ve nihayet sonbaharda da tekrar gözden geçirilerek balyalanmasına kadar emek ve göz nurunu zorunlu kılan bu istihsal zincirinin cefakâr, çalışkan ve fakat çaresiz usta çiftçinin tüm hüznü ve iç burukluğunu onunla birlikte yaşamıştır.

Evet, zirai sektör fakirleşiyor, Türkiye de bundan payını alıyor. Hem de gidecek büyük ölçüde!..

Kanaatimizce, tarımın bu yaygın ve devamlı fakirleşmesi, ne anti-enflasyonist politika ve ne de ekonominin kabuk değiştirmesiyle izah olunabilir. Birinci sektörün alışılmış ve pek kolay değiştirilemeyen talep artışı, bizce gerçek bir enflasyonun değil, fakat şuurlu bir gelir artışının ve ikinci kesimdeki yatırımlar ivmesinin canlanıp süreklilik kazanmasının yalın işaretidir. Ekonomideki kabuk değiştirmeye, yâni ekonomide global düzeyde açıkça gözlemlenen müşahhas bünye başkalaşımına gelince, hiç şüphesiz buna "evet" dememek hiçbir aklı selimin harcı değil. Ama bu yapı değişikliği, şuurlu ve müessir bir tarzda olmalı; ekonomik ünitelerdeki "rentabilite" ve "rationalite" yi hiçbir şekilde olumsuz yönde etkilememelidir. Aksi halde, tarımın fakirleşmesi devamlı ve kaçınılmaz bir hâl olacaktır. Tarımın, kaldı ki Türk'ün sosyo-ekonomik hayatında, icra ettiği önemli rolleri vardır.

c) Tarımdaki Fakirleşmenin Mahzurları:

Ülkemiz açısından ziraatın bahsettiği önemi, başka bir deyişle zirai fakirleşmenin tevhit edebileceği sakıncaları şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Zirai üretim, GSMH'nın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. % 25 oranındaki bu pay, asla küçümsenecek bir veri olmayıp, aksine milli geliri olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de, plân hedeflerinin ger-

çekleşme başarısı tarımdaki başarı ile bir özdeşlik gösterecektir ve en azından bu, epey bir süre daha böyle devam edecektir.

2- Aktif nüfusumuzun büyük çoğunluğu (3/5'i) zirai sektörde istihdam edilmektedir. Yurdumuzda işsiz-güçsüz dolaşanların aktif nüfusa oranının % 23'lere tirmandığı ve bunun da en tehlikeli bir sosyal felâket işareti olduğu gözönüne getirilirse, zirai fakirleşmenin doğuracağı sakınca çok daha iyi kavranılır.

3- Büyük çaba ve mali müşevviklere rağmen ihracatımız, arzulanan hedeflere bir türlü ulaştırılmamakta, ancak son yıllarda 6-7 milyar dolar arasında oynamaktadır. Güçlkle varılan bu noktada da, tarımın büyük rol oynadığı izahattan varestedir. Sözelimi, bunda henüz tarımın payı, % 32 (1983) ile % 24 (1984) arasında oynayan bir ağırlıktadır. Kaldı ki, Türk sanayiinin büyük bir bölümü tarıma dayanmakta ve dolayısıyla ikinci sektörün ihtiyaçlarının çoğunluğu zirai alandan sağlanmaktadır. Bunun anlamı ise, zirai fakirleşme ile snai gelişmenin birlikte yürütülemeyeceği gerçegidir.

4- Yukarıdaki fonksiyonları yanında birinci kesim, diğer kesimlerin tevlit ettiği birtakım sosyal, ekonomik, fizik ve biyolojik dengesizlikleri asgariye indiren, ikinci ve üçüncü sektördeki kokuşmaları önleyen ya da yavaşlatan, gürültü, kokuşma ve adeta rutinleşmiş bir çalışma sonucu bunalan insana yeşil ve ferah bir ortam sunan, onu dinlendirip insan olmanın onuruna tekrar döndüren yine tarımdır. İnsanları birtakım beton yığınlarına mahpus, gürültü ve karbondioksit dolu, yeterli sağlık ve sosyal şartları sergilemeyen fiziki bir mekanda, onların koşar adımlarla birbirlerinin mezarlarını kazma eylemine seyirci kalmak, ne siyasi ve ne de ekonomik sistemlerin nihai gayesidir. Ama buna rağmen, bu fiili ve olumsuz gelişme önlenememekte, tek teselli alanı olarak yine tarım görülmektedir. Kuşkusuz burada tarım, sosyal bir denge ve müessir bir sübap rolünü başarıyla üstlenmektedir⁷.

III. SONUÇ

Zirai sektör, kendine has olan özelliklerinden ve uygulanan olumsuz destekleme alım politikalarından ötürü, biteviye fakirleşmektedir. Bu olayı, "ekonominin kabuk değiştirmesi" şeklinde görmek hatâdır. Elbette bu olguda, aleyhe gelişen zirai ticaret hadlerinin büyük rolü vardır. Ama unutulmamalıdır ki, içerisinde yaşadığımız ve himayesine sığındığımız sosyal meşrepli devletin asıl fonksiyonlardan biri de, bu aleyhe gelişen olaya seyirci kalmamak; sırf tarıma münhasır bazı hususiyetlerden ötürü uğranılan kayıpların, olumlu ve yaygın taban fiyat politikalarıyla giderilmesidir.

Türkiye yönünden bu zirai fakirleşmeye kayıtsız kalmamak için yapacağımız öneriler gayet sade ve kısadır:

- Kırsal kesimdeki hayatın çekiciliği korunmalıdır.
- Toprağa bağlı kalmak için gerekli bütün teşvik tedbirleri -vakit kaybetmeden- alınmalıdır.
- Zirai ürünlere uygulanan destekleme alımları yaygınlaştırılmalı ve çiftçiye verilen tavan fiyat, enflasyonun ve girdilerdeki maliyet artışlarının vurguladığı no-

7 Bkz.: Pierre VIAU, "L'Agriculture dans l'Economie", Ed. Ouvrieres, Paris-1967; Robert BADOUIN, "Economie Rurale", Ed. A. Colin, Paris-1971.

minal fiyatın üzerinde olmalıdır.

— Destekleme alım fiyatları, çiftçilerin projeksiyonlarını etkilemek için, en az bir yıl önceden afişe edilmelidir.

— Zirai ürün bedelleri nakden ve anında ödenmelidir.

— "Küçük çiftçi muafı" kavramı ile çatışan, fakat gerçek mükellefleri mahsup etme imkânı bahşeden zirai ürün satışlarının tabi olduğu % 3-7 oranındaki stopaj, ilga edilmelidir.

— Enflasyonun frenlenmesinde ve bazı sanayinin teşvik görmesinde, egemen olması kolay bulunması hasebiyle tarım, bir "şamar oğlanı" şeklinde değerlendirilmemeli ve bu sektör, başka kesimler lehine sürekli tâvizler veren bir kesime asla dönüştürülmemelidir.

— Zirai kredi temin imkânları kolaylaştırılmalı, bunlara uygulanan maliyetler, mümkün mertebe, asgariye indirgenmeli ve kredi faizleri oldukça düşük tutulmalıdır.

— Kısa süreli ve geçici tedbirlere yönelik politikalardan vazgeçilerek, müessir ve kalıcı araçlar, ekonominin genel denge ve projeksiyonları muvacehesinde uygulanmaya konmalıdır. Aksi halde, hammadde ihracatçısı durumundaki Türkiye, tarıma dayalı sanayiini birgün hammaddesiz bırakabilir, çoğunluğu "açlar" dan oluşan bir topluma dönüşebilir.

Şayet yukarıda sayılan hususlara riayet edilir ve ticaret kesiminin belli bir bölümüne sağlanan mali ve nakdi avantajlardan, daima "üvey evlât" muamelesi gören ziraat yeterince yararlandırılırsa, bu kesimin spektaküler fakirleşmesi önenebilir ve bu suretle diğer sektörlerde gözlemlenen durgunluk da kısmen önenebilir.